

יוסי גמזו
הָאָרְז וְהַסּוּף
סיפור ליום הזיכרון לשואה ולגבורה

הילד ידע שהמוות ממתין בין גז'יבובסקה ובין קרולבסקה. חושך כפול הֶאָפִיל על עיניו שהיו עצומות עד פאב: זה שבעומק מעיל אמו וזה שבעומק הפחד. מן החושך ההוא, השני, לא היה לו מיסתור אף בתוך הראשון.

מה שתיקתק לו סמוך לאוזנו כשיקשוק אַדְנִים של רכבת או קורות אותו גשר זמני ברחוב חְלוּדְנָה, היה לב אמו הפועם. היא שלפה תעודת גזרנית בְּמַתְפֵּרֶת ה"וֹרְמַאכְט" בחלק ה"אָרְי", קודם לאיש-המיליציה בְּפָנִים ומיד לְגֶסְטַאפּוּ, בְּחוּץ.

אני, היום, יודע מה שהוא לא ידע עוד, אז: שאיש-המיליציה, ה"אֹרְדְנוּגְסְדִינְסְט", זִידֶלְק מבוהל כמוה, התיר לה לצאת מן השער למרות ששבוע כבר כלל לא עבדה שם. שָׂרְק עורמתן של חיות נרדפות מצילה אֶם אין נשק ביד. "זה בסדר, צעק לְגֶסְטַאפּוּ מְמוּל, "היא אמנם בהריון אבל עובדת כמו סטאחאנוב."

ההוא, ה"גֶסְטַאפּוּבִיץ", פולני מגורמן מְדַאנְצִיג, נֶרְמָזוּ רָמְזוּ סלאבי עָבָה כמו השלג בְּחוּץ ונתן לעבור. "Arbeit macht frei", הימהם צינית את נוסח סיסמת שעריה של אֹשוויץ. ודחק בה קֶצֶר-רוח, בְּסִטְיִיל מישטרתי: "אַלזוּ זוּזִי, זִידוּבְקָה!" ו"שָׁנָל!"

הִנֵּה כֶּךָ חמקו הילד ואמו לצד ה"אָרְי". לא קאטאקומבות ביִכִי-השופכין, לא טראנספורט מחנות-הריכוז. דרך השער ההוא לְרַחוּב פְּרוּזְנָה, מְפּרוּזְנָה לְרַחוּב מֶאָרְשַׁאלְקוּבְסְקָה. מֶשֶׁם, מֶמֶאָרְשַׁאלְקוּבְסְקָה לְשִׁדְרוֹת יְרוּזוֹלִימְסְקִי, גלויים לאור השמש האֶנְמִית, החורפית. בְּשִׁדְרוֹת יְרוּזוֹלִימְסְקִי, מחופֶּשׁ לאיש S.S, דחף אותם מִיֶּטֶק ל"טְרַאם" הראשון, מחביאם בביתו, מול הוִיסְלָה.

אלא ששוב, ולא רק היום, אני, הקשיש, יודע. מה שהילד ודאי לא ידע לא רק אז, גם הרבה אַחֲרֵי: תעודת-התופרת ציינה "הריון". היעדרות מעבודה - אחד דינה היה: לאֹשוויץ. יום בְּלִבְד לפני בוא ה"טראנספורט" הראשון, ב־21 ביולי, גילתה "אֶקְצִיט"-פתע שישים יהודים מִסְתַּתְרִים שְׁנִשְׁלַחוּ לעינויים בכלא פֶּאוּוֹיָאָק. שלושה ימים אחר-מֶפֶן, בְּיוֹם בו ניתלה אבא, איבד את עצמו ראש ה"יֹדְנָרַט", צְ'רְנִיָאָקוּב, שסירב להלשין. ב"בוִיֶדְעֶם" החשון ההוא (נְלֶבְקִי 30) עם שחר, הפילה האם פג חיוור בן שישה חודשים על פני קש מעופש. נְיוּטָה של מִיֶּטֶק, אחות-האב, חסמה באגרוף את פִּיהָ. שלא תִשְׁמַעְנָה גניחות היולדת ברחוב, בְּעִבּוֹר הפטרול. בְּבוֹקֶר, עודה מדממת, יצאה אם-הילד אל בית-החרושת. את הילד קשרה בְּצַעֲפֵי אל ביטנה וכיסתה בְּשִׁנְלֵה הישן. הבטן, עובדה, נֶרְאֶתָה כטיבעית בהחלט, גם חִירוֹן גוֹן-פְּנִיָה. בְּגִס לא הודיעה מְתַפְּרֶת ה"וֹרְמַאכְט" לְמִישְׁמוֹת בְּשַׁעַר על ימי ההיעדרות.

אני מקנח עכשיו, באפריל שנת תשע"ח, לעת לילה, בווארשה, זוג עדשות בִּי-פּוֹקְאֵלִיּוֹת מול הדברים העולים בִּי בְּאוֹב. כמו היפנוזה כזאת בהקיץ, כמו ספירה לאחור, כמו סִיאַנס ספיריטיסטי. לא רק הֶמְשַׁקְפִיִים הם בִּי-פּוֹקְאֵלִיִים, גם אני. הילד שְׁחָוָה ולא הבין ונותר בְּחוּשׁ, האיש ששילם על ההבנה במס ערך מוסף של מכאוב. כל ההבדל בין הלילה ליום הוא בעצם בְּסוּג המשפנתא: בְּיוֹם על דירה בשיפון קציני קבע, בְּלִילָה - על זכות השְׁפִיּוֹת.

כל הילדים, למעט פיטר פּן, מתבגרים ומתים בנו פנימה. מה שנקבר לא חוזר לעולם בדמותן של רוחות-רפאים. אבל פיטר פּן לא חי שלוש שנים בכלוב הרמטי במרתף ההוא של דוד שהתחפש לאיש S.S. כשהמוות אצלך דייר-מישנה מגיל שנתיים, כל נקישה על הדלת היא כמו הזמנה לעלות לגרדום. זה איננו נקבר בך גם כשהילד של אז כבר מזמן אינו ילד. זה רודף אחרך כמו צל מתארך גם לתוך השנים הבאות. יורק טננבוים סירב למות, לגווע ביורם טנא. כמו היבלית בגינת השיפון, שום חומרי-הדברה לא עזרו. קברתי אותו בין כנפי-הצנחן, בין בלוזה ובין נאפח, בין צל"ש ובין סיירת. קפצתי עליו טראמפולינה, עשיתי לו פאסח, וידוא-הריגה. כלום לא הזיז לו, לא שם עלי רבע קצוץ, כמו גופו של רספוטין: לא מתפלה, כמו מתכת אל-חלד, שרדן לא-נילאה, לא-מובס. יורים עליו מטווח קצר, שמים לו סטריכנין בוודקה, כל אורגניזם היה הולך קאקן, רק הוא, יענו - מצפצף. כמו פצצת-השהייה, כמו מין שטר לגוביינא, כמו אמבוש קבוע, בפנוכו. מי שעמד בניתוח הפלאסטי המר, הלא-נראָה הזה, מבין: זה קרב אבוד.

מדברים עכשיו הרבה על **Crypto Jews**, יהודי-מחותרת. על ניני אנוסים שמאות בשנים התחפשו לנוצרים, התחזו. אבל איש לא מזכיר את שנתון-תעלות-הביוב, את בוגרי גטו וארשה, את הקריפטו-ז'ידלאקים שכבר זה עשרות שנות שתיקה מחניקים פה זהות.

קראתי, לא מזמן, מחקר פסיכולוגי על כל הטראומות: אלה של דור האבות ששרדו כאן ואלה של דור הבנים. רק שאיש לא חקר עוד את מה שכל לילה עושים הבנים עליו סטאז'ים: האב שרצח את הילד שבו והילד הזקן שמסרב להיקבר.

בספטמבר 2002 התחלתי לכתוב את הדיסרטאציה. אצל אימֶרמן, בוגר-שואה כמוני, איש מקסים. הוא לא התפלא שבחרתי נושא "גלותי" שנחשב כ"סבוני". - "מה התיזה שלך?" התעניין כששמע ששנתיים אספתי תיעוד. אמרתי לו: "שנים אכלתי ח'אקי. פיטר. מאצ'ו. מוכר, כמו פטר שלומיאל, את הצל שלי, fix, לשטן." - "איזה שטן?" התפרץ אל דברי (וראיתי שנדלק לו זיק אַמפּאָתי בְּעֵינַיִם). - "השטן המאצ'ואי", אמרתי, "זה שפולנו סוגדים לו. המיתוס שששת מיליון הטבוחים שם הלכו כמו כבשים לשחיטה." - "אתה מתכוון שהיתה פה ושם התנגדות מזויינת?" זרק לי, "איים ספוראדיים בגיטאות, ביערות?" "אני מתכוון שהיתה התנגדות, מזויינת או לא מזויינת. רק מה? יש צבעים שעיוורי-הצבעים לא יבחינו בהם לעולם." - "חָדָד לי את זה קצת יותר, " אמר אימֶרמן, "תן עוד כמה אַרְגוּמֶנְטִים." - "יש כל מיני צורות של התנגדות, " אמרתי לו, "אנרגיה יש לה הרבה גילויים: מיכאנית, חשמלית, או טרמית או כימית. רק קצר-רואי, צר-תפיסה או צר-אופק מחליף או מבלבל בין תופעה ובין מהות. כשקורצ'אק, שיכול היה להישאר בווארשה (אינף חייב, הָר דוקטור, לעלות על הטראנספורט) עלה עם עשרות יתומיו לקרון - זה היה, בפירוש, אַקט של מרד; מרד בְּמָה שחזק מן הֶרְמָאכט: ביצר-הקיום, קיום אך לא בכל מחיר. כששלח צ'רניאקוב את ידו בנפשו זאת היתה בפירוש סטירת-לחי; לא רק לגרמנים, גם לכלל בנאדם יש מחיר. כשרינגלבלום תיעד את ארכיון גבורת הגיטו, החביא אותו ב'סליקים' וידע שלא ישרוד; כשצייטלין בא ל'אומשלג-פלאץ' עם שטריימל וקאפוטה, מפגין גאווה יהודית של מין אף-על-פי-כן מול קרונות הטראנספורט; כשיצחק קצנלסון לימד אל"ף-בי"ת לילדים שלא יזפו לחיות עד גימ"ל ועד דל"ת; כשהירש גליק כתב 'מיר זיינען דו' וה'דו' היה בור בפונאר; כשזימרו חסידי לפסנדרוב 'אני מאמין' בדרכס לטרבלניקה והאַל, זה שבו האמינו, שתק מבושה מול תאי 'ציקלון ב'; כשאדם נהפך לעשן בלועות ארובות ופתחי קרמאטוריות, אבל לא לאבק-האדם שרוצחיו מצפים שיהיה, זהו

נס. על זה, על הנס של המרד הזה, על כוחם של חסרי-הכוח, הייתי רוצה לחבר דוקטוראט, לתקן, להפריך טעויות. אין פאן עניין של מחסור בעובדות אלא פאשלה באינטרפרטאציה. כל השנים שברחתי מזה מחכות לי לגבות איזה חוב. בסטיגמת-הבושה הקולקטיבית, המופרכת, של עם שלם שרץ פצאן לטבח פביכול, יש משהו שמזקה כל התנגדות ומרי רק עם צורת אנרגיה אחת, צורות נאגאן. כל התגלות אחרת של זקיפות-קומה, של מרד, נפסלת על הסף לא משום כך שאינה פזאת, אלא משום שהטריבוונאל המחלק את הצל"שים שבוי בקונפציה זרה בתכלית לתנאים של ה'אז' וה'שם'. שום יחידה מובחרת של היום, צנחנים, סיירת, לא מסוגלת היתה שם לבלום את כוחו של הרייך השלישי. פשאם יהודיה לימדה את בנה מול קני השמיסר, באושוויץ, ערב פסח, בין גדרות מחושמלות, את "מה נשתנה" בידעה שהילד פשוט לא יספיק להגיד זאת כי כבר בדרקות הבאות יירה או יושלך אל מיקלחת-הגאז - אין לי ספק שביצעה אקט של מרד ראוי ליותר מצל"שים, אין לי גם שמץ פיקפוק שהוכיחה גבורה עילאית אדירה. לא, אני לא מתבייש, אדוני, ב"סבונים" ההם של הלאגר. הם לא הלכו פצאן לטבח, כאבק-אדם. הם הפגינו באומץ מופלא רכבות גילויי רזיסטאנציה מרטירית שאין ל"יפי הבלורית והתואר" שום פלי, שום קריטריונים לאיך אותם, למדוד. כל מי שמאשים שהם הלכו כצאן לטבח, הוא מי שלא היה שם ושאינו לו זכות לשפוט.

אימרמן קם בשתיקה שהרעימה כמו "בום" של אלפי מגטונים. מושיט לי גזיר-עיתון ישן מתיק קרטון דהוי. "זה איננו מחקר אובייקטיבי", אמר, "אם בכלל יש מחקר אובייקטיבי." והוסיף, מהורהר, "זהו שיר, לא יותר, ולכן זה יותר מדוייק."

נטלתי את גזיר-העיתון מידו, ונבוך, נבוך מאוד מן הווידוי שבו נסחפתי, קרבתי אל אור המנורה הסמוכה וקראתי, נבוך עוד יותר. זה היה ה"נוק-אאוט" של אלתרמן ז"ל, מאפריל 54, לכל משמיציו הרבים של ה"יודנראט". לא האמנתי, נרעש. ברור היה: האיש מלא כבוד, פליאה נרגשת, לכת הבחירים שהשליכו מנגד רימון או בקבוק-מולוטוב או את נפשם ממש. אך עובדה: אין הוא דן ברותחין ממרומי המופת הזה גם את היתר, אלה שלא העדיפו לדחות את ה"ורמאכט", כי אם את הקץ. - "זה נכון אבל לא מספיק," אמרתי לאימרמן בלי שנרגעתי. "מה שזועק כבר שנים לרוויזיה, לריהאפיליטאציה - זה העמך, ההמון. פשאומה מתוכננת אלפיים שנה להגן על קיומה בכפיפת-ראש ולא במרד, מה שמפליא הוא שגם אם איבדה את בניה לא איבדה איתם את צלם-האדם."

- "תכתוב את זה," אמר, "יהיו ודאי מי שישמיצו. בופר כתב פעם, לא זוכר איפה, על מה שהוא כינה 'האנטישמיות היהודית'. יהודים, שדורות על דורות הוכרחו להפנים שינאתם ולבלוע, שונאים עכשיו נטו, סביב לשעון, את הפל, בין השאר את עצמם."

הזכרתי לו מה שהרפכי אמר על פולחן בר-פוכבא והמרד, מה שאמר ד"ר שייב על הרכבי ואיך זה מתישם ברורות במיתוס-מצדה. "יוחנן בן-זכאי גדול בעיני כמו שיבעה בר-פוכבא," אמרתי. "אילמלא חמק חי בארון-המתים מחומות ירושלים אל הקלויז ההוא ביבנה, היתה ההיסטוריה שלנו קבורה, עם ארון או בלעדיו, כמו בני אפר, מואב וצור."

תוך פחות משבוע ימים, על ג'יפ צבאי, במוצב המזח, אני מזדמן לסיור שיגרתי עם אמציה צור, חבר יקר וזאב-קרבות ותיק. בקורס המג"דים, שנתיים לפני כן, אי-שם בין חולות חלוצה, אנחנו עורכים שיחת-נפש בפשניים אל תוך השעות הקטנות. "אני מתאמץ להבין," הוא אומר לי, עיניו מגחילות מן החושך, "איך זה עולה עם שלם על טראנספורטים בלי שום תגובת-נגד, כמו צאן?"

- "כשאתה כבר דורות במיעוט שנרדף בו שוברות הסופות את הארז, אתה מתבגר, " אני סח לו בשקט, "מבין את קנה-הסוף שמתכופף וקם שנית."

עכשיו, מול אותה תעלה הוא אומר לי, לזכר פולמוס אותו לילה: "הספמנו שלא להסכים והארז עוד לא התבגר כאן, **tough luck**". - "פשה-luck יהיה **tough** באמת, " אני סח לו, עיני בסואץ שמוֹלְנו (חושך-מצרים. ליל-סתיו שאנן), "יהיה אָרז על תָקֵן של סוף."

לאחר-מכן (שבתי משם במסוק לשדה-דוב, עם אור שחר) אני במטפ"ל, עם הסגל של דדו, רואה מתוך הַדֶּר-המלחמה את הקולות. הכוח שריפז סאדאת על שפת נתיב-המיים (חושך-מצרים. ליל-סתיו שאנן) מסתער על אמציה צור. שוב: לא עניין של מחסור בעובדות אלא פֶּאשְלָה בְּאִינְטֶרֶפְרֶטָאצִיָה.

הפתובת היתה בפירוש על הקיר וכל אבן מקיר זעקה. אך אם אין דניאל ואם אין הבנת הנקרא של צפנת פענח, שום מישקפות טלסקופיות לא יעזרו לקצרי הראות. אנחנו נתפסים איפוא בהפתעה מוחלטת, עם מכנסיים מוֹרְדִים ממש כמו המוראל. מלחמת יום כיפור היא שְׂבָר סוּרוּ-אפריקאי לא רק בַּהִיפְרִיס הצבאי שלנו, שנסדק, אלא גם איכשהו ביחס הפיכחים שָׁבְנוּ לכול אותה דילָמָה בין האָרז והסוף. עובר איזה זמן ובעת חילופי השבויים של ד"ר קיסניג'ר על כביש איסמעיליה, אומר לי אמציה, עטור-תחבושות: "קנה-הסוף התבגר והבין." רק יותר מאוחר, לאחר פְּשֻלוּשָה ניתוחים בבילינסון, הוא מסַפֵּר לי **off the record**: "כשפקדתי שם חֶבְרָה, להרים את הידיים ובלבד שנשָׁאֵר חיים' נזכרתי ב־**tough luck**..."

ועכשיו אני כאן, תחת שמש אפריל, בין גְזִיבֹבְסָקָה ובין קְרוֹלְבְּסָקָה. מייצג את ארצי אשר בה לא נולדתי בארץ בה נולדתי ואין היא כבר ארצי. כמו נציגי מישלחות אחרות, גם אני אניח זר ביום חמישי מול האנדרטה. זאת שעוצבה כאן בידי נתן רפפורט, נוסֶקָה, רְעוּ של אבי. הם נולדו כאן לפני שהעיר נצטלקה בעיי תְּרֻבוֹת, כמו הגיטו. עיר שִׁפְתָה פְּשִׁירִי יוֹלְיָאן טובים (גם הוא זִידֶלְאָק מוּוּאֶרְשָה וגם הוא כבר, נעבעך, מת). הסחבשו, כך סוֹפֵר לי, אותו ספסל-עץ בפיתה המצטיינת בפיסול, בְּאֶקְדֵמִיָה. אבא עבד אז בבית-יציקה ורשאימפורסם, **Metalon**. כשתיכנן נתן רפפורט את האנדרטות ביד-מרדכי ובנגבה, ביקר אצל אמא שלי בבית-יסואמר לה: "ניצוק בפאריס." - "למה פאריס?" אמרה אמא, תְּמָהָה. - "אין יוצקים, " אמר נוסֶקָה, "כמו וְלֶאֱדָק." וגנח: "הוא חסר לי נורא, אַת יודעת?" - "גם לי, " אמרה אמא, דמועה.

וכעת שוב בווארשה, ליד האנדרטה, יומיים לפני אותו טקס. פְּנִי-החולין של אתר יהודי בְּעוֹלָם מעוקר-יהודים. בדרך ראיתי לוחות-זיכרון מבהיקים מקירצוף, מְטִיפּוּח. של אֶרְמִיָה לוֹדוּבָה ושל אֶרְמִיָה קְרִיּוּבָה, שני אירגוני תנועת הרזיסטָאנְס הפולני. ואילו סביב אנדרטת לוחמיו של גיטו וארשה - ליכלוך ועזובה. תמיד היינו ילדי-חוץ.

רציתי לקנות מפת-עיר מעודכנת וסרתי לרחוב טוֹבְרוּבָה. חנות עלובה בכניסת איזה בית: ספרים משומשים ועיתונים, זָבֵן ישיש. עוד אני משלשל לכפו הרועדת פרגל קרושה את הזְלוּטִים, צד את עיני, בין קורי-עפביש, תנ"ך יידי, תירגום יהואש.

- "יש לך עוד מספרי השפה הזרה הזאת, פֶּאנְיָה?" שאלתי. הוא הגביה צוואר מקומט פשל צב מְחֻזָהו הרכוס פִידוּ'אָק מימי קיסר סוֹבְיֶטְסְקִי.

- "זאת חנות פולנית, נתאדם ואמר, "לא ז'ידובסקה ביבליותיקה!"

- "מה זה, אין כבר בווארשה יותר יהודים?"

- "לא, אמר, "ג'נקוניה בוז'ו. גומולקה גירש את פולם."

פתאום, לא יודע מדוע ואיך, כאותו הרפלקס הפאבולובי, עלה בי הדם מקומת-המרתף אל ה"בוידעם", הראש החמום. ידי הפנויה מתנ"ך יהואש סגרה בתנועת-מלקחיים חמש אצבעות, עלוקות הדוקות, על קמטי צווארו של הצב.

- "איך אתה מעז, אנטיסמיט זקן, "שאגתי, "לומר מה שאמרת כמו אס-אסניק מזוהם?"

ותיכף הוספתי, מורתח מחימה, "גם אני, תתפלא, יהודי!"

הוא גילגל רואותיו פעומד לפולטן, חרצנים מקליפתם, מארובות-עיניו החוצה. - "באמת?" חירחר

גרונית משרפה הידוק-החנק, "שולם עליכם אם כן רב ייד. גם אני יהודי. איך אויך..."

עכשיו נתחלפו היוצרות ונותרתי אני בלי חמצן, בלי רוח. כוח ההלם רוקן בי פנאקום את מה שהתנשם בי ונותרה התדהמה.

- "אם ככה אז למה אתה מלכלך את הפירמה, לאיזה מין צורך?"

- "צורך פשוט, ידידי הצעיר: פרנסה, מוכרחים למצוא חן..."

- "וזה, האנטישמיות, עוזר לפרנסה?"

- "ודאי," אמר, "איש לא יודה בכך אבל זה ככה. בסיים, בחלונות הרישמיים ההם, למעלה - יכחישו,

איך קוראים לזה? **Politically correct**? אבל זה, אצל רובם של הפולאקים, פרושם פאניה, כבר מאות

שנים בגנים, בגשטאלט, ב-D.N.A..."

רציתי לרחוץ את ידי מן השרץ הזה שעורר בי רק גועל. לא שאני יפה-נפש כזה אך אף פעם לא סבלתי

את חסרי-החוליות. תולעים, רכיכות ומיני זוחלים מזמינים מעיכה, שאט-נפש. אבל איך מועכים יהודי

איש-שיבה שחשב פי ריצה איזה גוי? הוא עיסה את הזפק שלו שנשנק והציג את עצמו תיאטרלית:

"מייטק סביסלוצקי, אלמן, אלטער קאקער. פרוסטאטה מנופחת וכנ"ל - האוכר-דראפט."

השם, השם בלבד, כמין קומבינאציה סודית בכספת, סגר עלי פתע חמש אצבעות כחמש הברות שם האיש.

- "גרת בשנת 45 בוויטובסקה 5?" שאלתי.

- "טאק," נפער פיו הזקן בפליאה, "מול הוויסלה. מנין לך?"

- "אני יורק," נחנק בי דבר-מה, "טננבוים... בן של ולאדק, אחיקה של ניוטה." תשע מילים שאמרו את הכל

ודומה לא אמרו ולא כלום.

- "יו-רק?! " נורתה הצווחה משפתיו, בין חייווי לשאלה ובין שימחה חדה להלם. הוא פשל אל פיור

האמייל שבצד ומילא לו כוס מיים, נרגש.

הינחתי לו לשנות, להתעשת, לתדלק כוח. הוא ניראה כמין סבא של איש ה-S.S. מלפני 76 שנות פני הצב

שהתקמטו. זה שאסף אל ה"טראם" הראשון את אמי המדממת בשדרות ירוזולימסקי. אותה ואת הילד

שהנאצים לא הצליחו לרצוח (ושגם אני ניסיתי - אך לשווא). שנינו, המייטק הזה ואני, התחפשנו בלהט

פורימי: ז'יד מתחזה ל"אס-אסניק", פליט פולני מתחזה ל"צבר".

- "ניוטה פתבה מכתבים לאמך כשהיגעתם לפלשתינה." הוא בלם גל אסתמאטי של קצר-אוויר והוסיף:

"גם היא מתה. מזמן."

- "גם אמא," אמרתי, כמעט בלחישה, "גם נוסקה, נתן רפפורט, האיש מן האנדרטה." פעולת החשבון

האחת ויחידה שהזמן, כמין דביל באריתמטיקה, יודע - היא חיסור, רק חיסור וקיוזו וניכוי. מה נשאר?

זכרונות ואבק.

- "למה לא באת לָאָרֶץ?" שאלתי, "היינו עושים לך בית." אילמלא שבר-פלי זה, עלוב כמו שהוא, לא הייתי - זכרתי - ניצֵל.

- "יהודי אין לו בית," אמר, "לא ממש." וגמע לאיטו מן המיים. "גם אתה, מסתבר, נע-ונד'ניק, לא כך? זה כמו גָּנִים, השפילקעס בתחת."

תיקנתי אותו, מעמיד על טעות. יש לי בית. קשה אבל בית. וסיפרתי לו למה נשלחתי לווארשה, שולף תצלומי משפחה. הוא שלה מתוך פיס הפידוֹ'אק, כפארודיה על צ'כוב, פִּנְסֵנָה עם שרשרת. משהו קומי, מכמיר-רחמים, נְתַמְחֵשׁ בצמרמורת ידיו. כשראה תצלום של מוֹטֵי, בני הבכור, החוויר פתאום. "מַנְיִן לך תצלום-צבע של וְלֵאדֶק? בְּזִמָּן שלנו לא היה עוד פילם צבעוני..."

ביארתי לו: "זה בני, זה לא אבי." והוספתי לו מיים. הפוס נתרוקנה מְמִימָה אל פיהו ממש כמו הדם מִפְּנֵיו.

- "רָה-אינקרנאַצְיָה," מילמל מבועת, "זה כמו שתי טיפות וודקה אביך." כששמע שקראתי למוֹטֵי על שמו, מוֹטֵי מְיֻטָק, האירו פניו.

- "זה כאילו פתאום יש לי בן," נתגמגם, "בְּמָקוֹם זה שאבד לי בְּגִיטוֹ." בנו, כך סיפרה לי אמי לפני נִצְחָה, ניתלה בכלא פֶּאָנְיָאק עם אבי על גניבת-גבול. הם חפרו מינהרה אל החלק ה"אָרִי" מתחת לחומה בין זַאָמְנֵהוּפָה לְנֵלְבָקִי. "ניוטה היתה מאושרת לדעת. הצדק תמיד מְאַחֵר."

לא רק הצדק, אמרתי בלי קול. לעצמי. לְקָשִׁישׁ וְלִילֵד. גם הפיוס מצולק-השנים בין הָאָרֶץ והסוּף, בין הלא-עוד והעוד-לא. מי שאינו בוחר את עֵבְרוֹ, את סֵאָת-הסֵבֶל, בכל זאת בוחר, לא הרבה אבל איכשהו, את עתידו, לְפַעֲמִים.

רוח רכה, כמו ידה של אשתי על מצחי שְׁטוּף-הזיעה בעת סיוט-תורן עם לילה, עוברת חרישית על פני שדרות יְרוּזוֹלִימְסָקִי, פוקחת ניצנים בשני טורי עצי ערמון. כשתגיע לְעֵץ האחרון, אֵלִי, אל זרועות ענְפֵי האיש המקנחות זוג מְשַׁקְפִיִּים (מְמַשְׁהוּ דוּמָה לְטֵל ובכל זאת אינו טֵל) תִּרְאֶה בְּפִלִיאָה: עץ צועד, לא נטוע, אך כל שורשיו עוד שלמים.